

SOS DJEČIJA
SELA
BOSNA I HERCEGOVINA

GLASOVI MLADIH KOJI IZLAZE IZ BRIGE U BOSNI I HERCEGOVINI

IZVJEŠTAJ O STANJU I POTREBAMA

Autorica:
dr. sci. Lejla Hodžić

Sarajevo, decembar 2017.

SOS DJEČIJA
SELA
BOSNA I HERCEGOVINA

GLASOVI MLADIH KOJI IZLAZE IZ BRIGE U BOSNI I HERCEGOVINI

IZVJEŠTAJ O STANJU I POTREBAMA

Autorica: dr. sci. Lejla Hodžić

Sarajevo, decembar 2017.

KINDER
PERSPECTIEF

NAUTILUS | UDRUŽENJE
MLADIH

SADRŽAJ

- 3. 1. Uvod
- 5. 2. Metodologija
- 7. 3. SOS Dječija sela BiH i mladi bez roditeljskog staranja u Bosni i Hercegovini
- 8. 3.1. Udruženje mladih NAUTILUS: vizija i misija
- 9. 3.2. O projektu: *Glasovi mladih koji izlaze iz brige u Bosni i Hercegovini*
- 11. 4. Mladi koji izlaze iz brige i rizici socijalnog isključivanja
- 13. 5. Zakonske pretpostavke za ostvarivanje prava mladih koji izlaze iz brige
- 16. 6. Mehanizmi podrške socijalnoj inkluziji: zagovaranje, lobiranje i umrežavanje
- 17. 6.1. Zagovaranje (engl. = advocacy)
- 20. 6.2. Lobiranje (engl. = lobbying)
- 21. 6.3. Umrežavanje (engl. = networking)
- 22. 6.4. Mladi koji izlaze iz brige u BiH: zagovarajmo, lobirajmo i umrežimo se!
- 23. 7. Rezultati istraživanja
- 23. 7.1. Percepcija socijalnog uključivanja mladih koji izlaze iz brige
- 24. 7.1.1. Razumijevanje pojma *osamostaljivanje* mladih u kontekstu socijalne participacije
- 25. 7.1.2. Informiranost mladih koji izlaze iz brige o temeljnim ljudskim pravima te mehanizmima njihovog ostvarivanja
- 25. 7.1.3. Očekivanja i potrebe mladih za institucionalnom podrškom po izlasku iz brige
- 26. 7.1.4. Socijalna prihvaćenost mladih iz brige: stereotipi i predrasude
- 27. 7.2. Glasovi mladih koji izlaze iz brige - stanje i potrebe
- 27. 7.2.1. Priprema mladih za osamostaljivanje za vrijeme alternativne brige
- 28. 7.2.2. Izlazak iz brige
- 29. 7.2.3. Znanje i iskustva mladih o/u procesu zagovaranja
- 30. 8. Zaključci i preporuke
- 31. 9. Literatura

1. Uvod

Izveštaj o stanju i potrebama mladih koji izlaze iz brige nastao je kao rezultat realizacije jedne od faza projekta *Glasovi mladih koji izlaze iz brige u BiH*. Predstavlja značajan iskorak u razumijevanju potreba i problema sa kojima se suočava ova populacija mladih. U tom smislu može poslužiti kao važno sredstvo za informiranje i senzibiliziranje šire javnosti o navedenoj tematici.

Izveštaj sadrži teorijski okvir u kojem se navode osnovne informacije o djeci i mladima bez roditeljskog staranja, specifičnostima njihovog razvoja te pravima definiranim međunarodnim i nacionalnim zakonima. Osim toga, u dokumentu je kratko objašnjen koncept *zagovaranja* te njemu srodni pojmovi, *lobiranje* i *umrežavanje* s obzirom da su daljnje Projektne aktivnosti usmjerene upravo na jačanje mreže mladih te njihovo osnaživanje i osposobljavanje za proces

zagovaranja. Na ovaj način daje se značajan doprinos socijalnoj inkluziji mladih koji izlaze iz brige, ali i drugih mladih neovisno kojoj kategoriji pripadaju, s obzirom da se uglavnom suočavaju s istim ili sličnim problemima.

Sa ciljem snimanja potreba mladih u procesu socijalnog uključivanja, realizirane su fokus grupe na pet lokacija u Bosni i Hercegovini. Rezultati istraživanja također su sadržani u ovom dokumentu i uistinu predstavljaju glasove mladih koji izlaze iz brige. Na osnovu prikupljenih podataka, izvedene su preporuke koje se odnose na unapređenje njihovog socijalnog statusa.

I, u konačnici, važno je naglasiti da ovaj dokument svjedoči o spremnosti mladih ljudi na njihovu mobilizaciju i vlastiti angažman sa ciljem aktivne participacije u društvenoj sredini.

2. Metodologija

Izveštaj sadrži rezultate istraživanja realiziranog u okviru projekta *Glasovi mladih koji izlaze iz brige u BiH* a zasnovano je na **kvalitativnoj istraživačkoj strategiji**.

S obzirom na dugoročne ciljeve Projekta, postavljeni su i **višestruki ciljevi** samog istraživanja:

1. Prikupiti podatke koji se odnose na informiranost mladih koji izlaze iz brige o mogućnostima ostvarivanja prava u oblastima relevantnima za socijalno uključivanje (zapošljavanje, socijalna i zdravstvena zaštita i dr.).
2. Analizirati potrebe mladih koji izlaze iz brige i njihova očekivanja spram institucija vlasti i ostalih relevantnih organa koji direktno ili indirektno utiču na njihovu socijalnu participaciju.
3. Prikupiti podatke od predstavnika lokalnih vlasti, nevladinih organizacija i drugih zainteresiranih strana, o njihovoj percepciji problema sa kojima se susreću mladi koji izlaze iz brige na putu svog osamostaljivanja.
4. Prikupiti podatke od mladih koji izlaze iz brige o informiranosti i eventualnom razumijevanju pojmova *zastupanje, lobiranje i umrežavanje* u kontekstu socijalnog uključivanja.

U skladu sa navedenim ciljevima, istraživanje je provedeno uz primjenu **fokus grupa** te je imalo karakter **akcijskog istraživanja** s obzirom na faze planiranja, akcije, opservacije te refleksije. Susreti su tako podrazumijevali i predavanja, interaktivne radionice što je omogućilo efektivnu razmjenu mišljenja i iskustava u oblastima kao što su ljudska prava, mladi (koji izlaze iz

brige), osamostaljivanje, zapošljavanje odnosno socijalna inkluzija u širem značenju. Mladima su prezentirani mehanizmi podrške socijalnoj inkluziji kako bi se informirali te istvoreneno potakli na razvijanje vještina zastupanja, lobiranja i umrežavanja te ohrabрили na primjenu istih. Svi susreti su rezultirali značajnim odzivom učesnika čime je započet proces kreiranja jedne globalne mreže kao platforme za podršku mladima koji izlaze iz brige.

U tom smislu, prikupljeni podaci kao i uspostavljena mreža (mladi koji izlaze iz brige, mladi volonteri, partneri iz vladinog i nevladinog sektora i drugi) predstavljaju značajnu osnovu za provođenje konkretnih aktivnosti planiranih Projektnim prijedlogom a koje se odnose na osnaživanje mladih za punu socijalnu participaciju.

Osim pet planiranih susreta realiziran je i dodatni u Sarajevu koji je obuhvatio samo populaciju mladih koji izlaze iz brige i mladih volontera kako bi se obavila diskusija u fokus grupi o potrebama i problemima mladih u procesu osamostaljivanja. Diskusiji je prisustvovalo 16 mladih od čega 10 mladih koji izlaze/su izašli iz brige i 5 mladih volontera.

Uzorak istraživanja činili su mladi koji izlaze iz brige, mladi volonteri uključeni u podršku marginaliziranoj skupini mladih, predstavnici lokalne vlasti, nevladinog sektora, donosioci odluka te drugi akteri relevantni za pitanje mladih i njihov društveni status.

U Tabeli 1 prikazana je struktura uzorka.

Tabela 1. Uzorak istraživanja

Grad	Mladi iz brige (izlaze / su izašli)	Mladi volonteri	Predstavnici lokalnih vlasti, donosioci odluka, CSR i sl.	Predstavnici NVO	Ukupno
Mostar	0	8	3	1	12
Goražde	0	6	2	0	8
Srebrenica	2	3	3	1	9
Tuzla, Gračanica Maglaj	7	8			
Sarajevo	6	9			
Ukupno	15	34			

Istraživanjem je obuhvaćeno sedam lokacija na kojima SOS Kinderdorf aktivno djeluje u smislu brige o mladima, a realizirano je u pet bosansko - hercegovačkih gradova: **Mostar, Goražde, Srebrenica, Tuzla (Maglaj i Gračanica) i Sarajevo.**

3. SOS Dječija sela BiH i mladi bez roditeljskog staranja u BiH

Organizacija SOS Children's Villages International je najveća svjetska organizacija koja svoj radu usmjerava na podršku djeci bez roditeljskog staranja i porodicama pod rizikom od odvajanja. Utemeljio ju je Herman Gmeiner 1949. godine u Imstu u Austriji sa ciljem pružanja pomoći djeci koja su nakon Drugog svjetskog rata ostala bez roditelja. Danas je to federacija SOS Dječijih sela koja djeluje u 132 zemlje svijeta na pet kontinenata. Ono što SOS Dječija sela BiH čini specifičnim i drugačijim u državnom sistemu brige o djeci bez roditeljskog staranja, jeste orijentacija na dugoročnu porodičnu brigu te orijentacija na programe podrške porodicama i djeci u riziku od razdvajanja od porodice. Dakle, Organizacija SOS Dječija sela BiH djeci bez roditeljskog staranja nudi uvjete koji su najbliži tipičnom porodičnom okruženju, a djeci i roditeljima u porodicama pod rizikom od odvajanja nudi podršku ka osnaživanju prevenirajući tako raspad porodica.

Organizacija SOS Dječija sela je u Bosni i Hercegovini prisutna od 1994. godine i predstavlja značajnu podršku zbrinjavanju djece bez roditeljskog staranja. Svoje programske ciljeve realizira uz podršku vladinih institucija, međunarodnih i lokalnih nevladinih organizacija, profesionalaca, ali i u saradnji sa djecom, mladima, roditeljima i starateljima. SOS Dječija sela BiH djeluju na sedam lokacija u Bosni i Hercegovini.

Potreba za porodičnim oblikom zbrinjavanja djece i mladih u BiH više je nego evidentna. Sa jedne strane govorimo o učinkovitosti programskog djelovanja SOS Dječijih sela BiH, koje se temelji na osnovnim načelima UN Konvencije o pravima djeteta (1989) i kao takva predstavlja snažnu konkurenciju i

kvalitetniju paralelu drugim oblicima alternativne brige. Sa druge strane, zabilježeni broj djece i mladih bez roditeljskog staranja, ili u riziku da to postanu, jača društvenu potrebu za djelovanjem ove i organizacija slične orijentacije kako u preventivnom tako i kurativnom pravcu.

Naime, prema posljednjem Izvještaju Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine u 2015. godini je zabilježeno 143.552 djece koja koriste usluge socijalne zaštite te ih, s obzirom na okolnosti, možemo svrstati u skupinu koja se nalazi u riziku od gubitka roditeljskog staranja.¹

U ovaj broj djece spadaju različite kategorije: djeca ugrožena porodičnom situacijom, djeca bez oba roditelja, djeca nepoznatih roditelja, djeca napuštena od roditelja, djeca roditelja spriječenih da obavljaju roditeljsku dužnost, djeca roditelja lišenih roditeljskih prava, djeca roditelja koji nemaju dovoljno prihoda, djeca roditelja koji zanemaruju ili zlostavljaju djecu, djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, odgojno zanemarena i zapuštena djeca i dr. Uočavamo da postoje različiti faktori koji mogu dovesti do gubitka roditeljskog staranja te smještaja u alternativne oblike zbrinjavanja. To ovu kategoriju djece i mladih čini posebno ranjivima.

U tom smislu, svako organizirano djelovanje kojima se nastoji pružiti podrška ovoj populaciji mora biti pažljivo osmišljena i odgovoriti na njihove potrebe, individualne i kolektivne.

Sa ciljem intenzivnije pomoći mladima koji izlaze iz brige SOS Dječija sela BiH su pružila podršku osnivanju udruženja Nautilus na čijem čelu su upravo mladi ljudi koji su izašli iz brige.

1. dostupno na: http://www.bhas.ba/tematskibilteni/TB_Socijalna%20zastita%202010-2015_BS_ENG_web.pdf (posjeta 16.07.2017.)

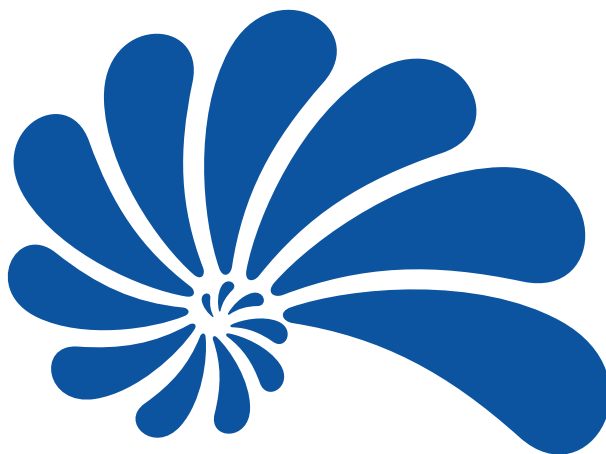
3.1. Udruženje mladih NAUTILUS: vizija i misija

SOS Dječija sela BiH su, kao što je pomenuto, oformila nevladinu organizaciju Nautilus temeljem ideje o organiziranju i zajedničkom djelovanju mladih ljudi bez roditeljskog staranja čije je odrastanje bilo u državnim institucijama ili u humanitarnim organizacijama. Nautilus je prva omladinska organizacija nastala na ovakav način a zvanično je registrirana 2014. godine. Njen cilj je unapređenje brige djece i mladih bez roditeljskog staranja, ali i unapređenje uvjeta života svih mladih ljudi u Bosni i Hercegovini.

Vizija udruženja Nautilus je postati aktivnim učesnikom u stvaranju Bosne i Hercegovine kao zemlje u kojoj marginalizirani mladi ljudi promoviraju, zagovaraju i učestvuju u poboljšanju svog položaja u društvenom životu lokalne zajednice.² Misija je, pak, da, prepoznajući potrebe marginaliziranih mladih, mijenjajući njihovu svijest i pružajući im prilike za uključivanje, unapređuje njihov

odnos prema sebi i zajednici, te ih čini aktivnim učesnicima društvenih promjena, uvažavajući aktuelne domaće i evropske standarde i trendove (ibid).

Svoj rad Nautilus temelji na ključnim vrijednostima kao što su sloboda mišljenja, ravnopravnost, humanost, želja za demokratskim promjenama u društvu, timski duh, inovativnost u radu, koristan doprinos društvu, transparentnost rada, poštivanje ljudskih prava, pristup cjeloživotnom učenju, pravičnost. Iako je vrlo mlada organizacija, Nautilus baštini pet realiziranih projekata, mnoštvo edukativno - interaktivnih radionica u kojima je učestvovalo preko 300 mladih ljudi. Posebno naglašavamo učešće u aktuelnom projektu kojeg realizira u suradnji sa SOS Dječija sela BiH pod nazivom *Glasovi mladih koji izlaze iz brige u Bosni i Hercegovini*.

NAUTILUS

UDRUŽENJE
MLADIH

2. više na: <http://nautilus.ba> (posjeta: 16.07.2017.)

3.2. O projektu: Glasovi mladih koji izlaze iz brige u Bosni i Hercegovini

Razumijevajući potrebu za podrškom mladih koji izlaze iz brige, SOS Dječija sela BiH su u saradnji sa organizacijom Nautilus inicirao projekat pod nazivom *Glasovi mladih koji izlaze iz brige u Bosni i Hercegovini*.

Opći cilj Projekta jeste povećanje kvalitete i dostupnosti brige za mlade koji izlaze iz brige te njihovo osnaživanje za ostvarivanje prava kroz participaciju i aktivizam sa ciljem socijalnog uključivanja.

On je operacionaliziran kroz dva specifična cilja koji se odnose na: a) aktivno uključivanje mladih koji izlaze iz brige u javno zastupanje i lobiranje za ostvarivanje prava putem uspostavljene Mreže mladih te b) podizanje svijesti svih zainteresiranih strana i donosioca odluka o značaju podrške socijalnom uključivanju mladih koji izlaze iz brige.

Navedeni ciljevi se implementiraju kroz različite aktivnosti i u različitim fazama. Za početak je bilo potrebno realizirati susrete kojima su prisustvovali predstavnici SOS BiH i Nautilusa kako bi se definirala koordinacija i uloge u daljnim Projektnim aktivnostima.

Značaj Projekta te poziv na sudjelovanje u istom promoviran je na različite načine kao što su objavljivanje i dijeljenje na društvenim mrežama, individualno informiranje i dr.

Planirani su susreti na pet lokacija (Mostar, Goražde, Srebrenica, Tuzla, Sarajevo)³ prilikom kojih su realizirane fokus grupe, interaktivne radionice te uspostavljene mreže mladih koji izlaze iz brige te predstavnika društvene zajednice u najširem smislu.

Očekivani ishod Projekta jeste upravo utemeljena mreža mladih koja, zajedno sa predstavnicima lokalnih zajednica, donosiocima odluka iz različitog sektora, zastupa prava mladih koji izlaze iz brige. S obzirom na aktuelnost problema mladih, koji pripadaju marginaliziranim skupinama a čiji glasovi se ne čuju, može se reći da su dosadašnje Projektne aktivnosti samo začetak značajnog iskoraka kada govorimo o osnaživanju mladih ljudi i njihove socijalne participacije. U tom smislu, umrežavanje mladih nije svršen čin već predstavlja jedan kontinuiran proces. Tako projekat *Glasovi mladih koji izlaze iz brige u BiH* ima svoje implikacije u cjelokupnom razmatranju problema sa kojima se mladi ljudi u BiH općenito susreću neovisno o socijalnom, ekonomskom ili nekom drugom statusu te rezultati istraživanja kao i drugih Projektnih aktivnosti mogu biti primjenjene u odnosu na širi društveni kontekst.

Analiza stanja i potreba mladih koji izlaze iz brige, ali i mladih općenito, opisana u ovom izvještaju bit će predstavljena na okruglom stolu, čija je realizacija planirana za septembar 2017. godine a okupit će, pored mladih, i predstavnike vlasti, donosiocice odluka i druge relevantne aktere. Posljednja Projektna aktivnost u 2017. godini jeste održavanje regionalne konferencije kojoj će prisustvovati i profesionalci iz regije što će biti izuzetna prilika za razmjenu znanja, iskustava, mišljenja te promišljanje o budućim aktivnostima u oblasti socijalne inkluzije mladih.

3. Projekat se realizira na sedam lokacija u BiH na kojima SOS djeluje, ali iz praktičnih razloga susretu u Tuzli prisustvovali su učesnici iz Maglaja i Gračanice.

4. Mladi koji izlaze iz brige i rizici socijalnog isključivanja

Prema Zakonu o mladima FBiH (2010, Član 4) „omladina” ili „mladi” su osobe u životnoj dobi od navršenih 15 do navršenih 30 godina starosti. Mladi koji izlaze iz brige prolaze jednake razvojne faze poput svojih vršnjaka iz tipičnih porodica. Period adolescencije praćen je burnim fiziološkim i psihološkim promjenama kod mladih ljudi. Kriza identiteta je pojava koja nastaje kao posljedica naglog tjelesnog sazrijevanja te psihološkog sustizanja tih promjena a koje se očituju u kognitivnom, emocionalnom i socijalnom razvoju. Adolescenti se suočavaju sa pitanjima kao što su: Ko sam, Kuda idem i Kako ću tamo doći.

Istraživanja pokazuju da tokom adolescencije mladi iz različitih kultura mogu doživljavati dodatne stresne uticaje na mentalno zdravlje zbog čitavog niza faktora (Sujoldžić, Rudan, i De Lucia, 2006):

- Kulturne i/ili jezičke razlike
- Iskustvo migracije ili izbjeglištva
- Međugeneracijski sukob
- Problemi koji proizlaze iz života između "dviju kultura,,
- Izloženost diskriminaciji i raznim drugim teškim životnim iskustvima.

Kulturu ovdje shvaćamo u širem značenju te ona može podrazumijevati neku ljudsku osobinu, drugu nacionalnost, jezik, vjeru, spol, dob, stepen obrazovanja, klasnu pripadnost, spolno usmjerenje, vjerovanja, običaje, sposobnosti, vještine pa i obiteljsko okruženje i uvjete odrastanja. Drugačija kultura znači i drugi način reagiranja, razmišljanja, oblikovanja i organiziranja pojmova i misaonih struktura a u kojoj će mjeri odnosi među ljudima biti više ili manje kvalitetni ovisi i o načinu percipiranja i razumijevanja osjećaja, misli i stavova osoba

druge kulture (Prišl, 2011). S obzirom na specifičnosti odrastanja, mladi koji izlaze iz brige su nerijetko izloženi nerazumijevanju, predrasudama, različitim oblicima diskriminacije od strane “drugih”.

Tako možemo reći da su mladi koji izlaze iz brige zapravo mladi koji, sa jedne strane, prolaze jednake razvojne faze kao i svi drugi. Međutim, istovremeno se suočavaju sa brojnim teškoćama koje mogu imati negativne implikacije u njihovom razvoju i ostvarivanju vlastitih potencijala.

Smještaj u neki od oblika alternativne brige djeci/mladima bez roditeljskog staranja obezbjeđuje pomoć i podršku u odrastanju. Ali, paralelno je izloženo mnogim rizicima koji čine njegov razvoj specifičnim i rizičnim (Kusturin i sur., 2013):

- Djeca i mladi iz alternativne brige vrlo često su stigmatizirani, bilo da oni sami imaju osjećaj manje vrijednosti, bilo da ih društvo uistinu drugačije tretira;
- U želji da se pomogne mladima, institucije alternativne brige ih često zaštićuju pa se mladi naviknu da drugi rješavaju njihove probleme i brinu o njima što rezultira njihovim pasivnim čekanjem da se problemi riješe (npr. da im se nađe posao);
- Mladi ponekad razviju vrlo pesimističan stav prema životu koji im govori da se ništa ionako ne može promijeniti te da njihovo mišljenje i ideje nisu vrijedni;
- Najčešće su samo pasivni primatelji raznih usluga i nisu adekvatno uključeni u proces odlučivanja.

Navedeni problemi, između ostalih, mlade koji izlaze iz brige čine ranjivima i izloženima rizicima socijalnog isključivanja.

Socijalna isključenost je, naime, sveprisutan društveni problem kojim su određeni pojedinci gurnuti na ivicu društva i spriječeni u punom učestvovanju u društvu iz različitih razloga. To ih udaljava od zaposlenja, prihoda i mogućnosti obrazovanja, kao i od društvenih mreža i okvira i aktivnosti zajednice.

Takvi pojedinci imaju malo pristupa vlasti i organima donošenja odluka te se osjećaju bespomoćnima i nesposobnima da preuzmu kontrolu nad svojim odlukama koje utiču na njihov svakodnevni život (EV, 2004: 8).

Ono što je važno naglasiti je da bavljenje socijalnom isključenošću podrazumijeva stavljanje fokusa na društvo odnosno državu kao odgovorne za nemogućnost ostvarivanja socijalnih prava pojedinaca ili skupina. Kako socijalna isključenost znači pucanje veza između pojedinca i društva, evidentno je da ona narušava i koheziju društ(a)va.

Zbog toga se Evropska unija bavi ovim fenomenom donoseći brojne strategije za njeno preveniranje i suzbijanje. Njima se definiraju smjernice za pametni, održivi i inkluzivni rast i razvoj koji, pored ostalog, podrazumijeva osnaživanje i zapošljavanje mladih. Jedna od značajnih strategija koja se bavi mladima u tom smislu jeste EU strategija za mlade - Ulaganje i osnaživanje a donesena je 2009. godine. Jedno od glavnih obilježja ove strategije je dvostruki pristup rješavanju izazova identificiranih kod mladih.

Ta dva pristupa su navedena već u naslovu strategije - ulaganje i osnaživanje.

Ulaganjem će se staviti na raspolaganje "veća sredstva za razvoj područja politike koja utiču na mlade u njihovom svako-

dnevnom životu i doprinose njihovom boljitku", dok će se osnaživanjem "promicati potencijali mladih za obnovu društva i doprinos vrijednostima i ciljevima Evropske unije", a sve u svrhu stvaranja više mogućnosti za mlade u području obrazovanja i zapošljavanja, smanjenja prepreka za sudjelovanje mladih u društvu te poticanja solidarnosti između mladih i ostatka društva (EU Youth Strategy 2010-2018).⁴

S obzirom da se BiH nalazi na putu evropskih integracija, jasno je da je nužno poduzimanje konkretnih mjera i aktivnosti namijenjenih marginaliziranim skupinama i njihovom socijalnom uključivanju što se svakako odnosi i na mlade koji izlaze iz brige.

U nastavku slijedi kratak pregled zakonskih pretpostavki za ostvarivanje prava i socijalnu participaciju mladih (bez roditeljskog staranja).

4. dostupno na: https://ec.europa.eu/youth/policy/youth-strategy_en (posjeta 25.07.2017.)

5. Zakonske pretpostavke za ostvarivanje prava mladih koji izlaze iz brige u Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina je tranzicijska zemlja koja se suočava sa brojnim izazovima u procesu usaglašavanja nacionalnog zakonodavnog okvira sa međunarodnim u različitim oblastima.

Ovdje navodimo samo neke od **međunarodnih dokumenata** koji se bave pravima djece i mladih bez roditeljskog staranja a čija primjena je važna i/ili prisutna u Bosni i Hercegovini.

Najznačajniji međunarodni dokument, koji ujedno predstavlja i polazište za ostvarivanje prava djece, zasigurno je **UN Konvencija o pravima djece (1989)**. Njome su definirana prava i potrebe djece s obzirom na specifičnosti njihovog razvoja, ali i uloga odraslih u tom procesu. Ratificirajući Konvenciju, Bosna i Hercegovina je preuzela obavezu njene primjene. Tako je ona uključena u Aneks I Ustava BiH.

Međutim, Ustav BiH ne govori o načinu primjene Konvencije o pravima djeteta (neposredno ili putem donošenja nacionalnih zakona), niti o prvenstvu u slučaju nesuglasja sa domaćim zakonodavnim okvirima.

U Bosni i Hercegovini ne postoji podzakonska regulativa sa konkretnim kriterijima za ostvarivanje prava djece te odgovornostima u slučaju kršenja istih. Stoga možemo reći da odredbe Konvencije o pravima djeteta nisu u potpunosti implementirane u svim granama prava.

Značajan dodatak Konvenciji, koji se odnosi na oblast zbrinjavanja djece i mladih bez roditeljskog staranja, čine **Smjernice za alternativno zbrinjavanje djece, okvir Ujedinjenih nacija**. Donesene su 2009. godine sa ciljem osnaživanja Konvencije i potrebe da se jasnije definiraju pravci razvoja nacionalnih politika i strategija za djecu i

mlade bez roditeljskog staranja.

Još jedan međunarodni dokument koji ima izuzetno važnu ulogu u oblasti brige djece bez roditeljskog staranja nosi naziv **Standardi brige o djeci bez roditeljskog staranja u Evropi**. U njegovoj izradi su učestvovala tri međunarodne organizacije: SOS Dječija sela BiH, International Foster Care Organisation (IFCO) i Federation Internationale des Communautés Educatives (FICE). Ovaj dokument predstavlja značajan doprinos unapređenju kvalitete alternativnih oblika brige o djeci i mladima te njihovog statusa općenito. Sadrži set od 18 standarda podijeljenih u tri poglavlja prema područjima djelovanja: Proces odlučivanja i prijema, Proces pružanja brige i Proces napuštanja brige. Evidentno je da je Standardima naglašeno kako priprema djece/mladih za samostalan život započinje samim smještanjem u alternativnu brigu i traje do momenta njenog napuštanja.

U kontekstu podrške mladima koji izlaze iz brige izdvajaju se četiri standarda:⁵

- **Standard 15:** Proces napuštanja brige se temeljno prati i provodi.
- **Standard 16:** Komunikacija u procesu napuštanja brige provodi se na koristan i odgovarajući način.
- **Standard 17:** Dijete/mlada osoba se ohrabruje da učestvuje u procesu napuštanja brige.
- **Standard 18:** Obezbjeduju se mogućnosti za praćenje, trajnu podršku i kontakt.

5. Quality4Children Standards, dostupno na: http://www.sos-childrensvillages.org/getmedia/1b7397b9-ce47-41e0-8329-3c01a5496c6f/Q4C_colour.pdf (posjeta 17.07.2017.)

Iz navedenih standarda uočavamo da se pitanje izlaska mladih iz brige tretira vrlo ozbiljno te podrazumijeva praćenje, vođenje i podršku tokom izlaska i po napuštanju brige, radi se u najboljem interesu mladog čovjeka a da pri tome i mladi imaju aktivnu ulogu u cijelom procesu. Standardi su obavezujući za SOS Dječija sela BiH i poslužili su kao osnova za izradu državnih standarda pripremljenih 2010. godine za pet grupa usluga (djeca bez roditeljskog staranja koja su smještena u institucije, djeca bez roditeljskog staranja koja su smještena u hraniteljske porodice, djeca bez roditeljskog staranja koja su smještena u dječija sela, rano otkrivanje posebnih potreba djece i dnevni centri za djecu sa posebnim potrebama) (Korak u budućnost: Kako pomoći mladima da se što bolje snađu po izlasku iz javne brige, 2011).

Evropskom poveljom o učešću mladih u životu na općinskom i regionalnom nivou (1992) potiče se učeće mladih na općinskom i regionalnom nivou bez ikakve diskriminacije, posebno u odnosu na etničke, rasne, nacionalne, socijalne i kulturne manjine. U tom smislu, Poveljom se obavezuju lokalne i regionalne vlasti da će ohrabrivati organizacije mladih, koji se, kao rezultat akumulacije nestabilnosti sa kojom se suočavaju, nalaze daleko od života u zajednici. Povelja se, dakle, bavi uključivanjem mladih u sektorsku politiku i njenom primjenom uz uvažavanje različitih oblika učešća koje ona zagovara, uz konsultacije sa mladim ljudima i njihovim predstavnicima.

Nacionalni zakonodavni okvir kojim se reguliraju prava djece i mladih bez roditeljskog staranja vrlo je skroman i direktno ovisan o složenom državnom uređenju

Bosne i Hercegovine. Naime, Ustav BiH pitanja socijalne zaštite delegira na nivo entiteta i ne ističe posebno pitanja porodice i dječije zaštite. To znači da ne postoji državno zakonodavstvo, već je na snazi više zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti, kao i porodičnih zakona, na različitim nivoima vlasti koji uređuju zaštitu djece bez roditeljskog staranja, dok podzakonski akti postoje samo u RS.

Značajniji dokumenti koji se bave djecom bez roditeljskog staranja u Bosni i Hercegovini su: Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom u Federacije Bosne i Hercegovine (1999), Zakon o mladima FBiH (2010), Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske (2012), Zakon o dječijoj zaštiti Republike Srpske (2017), Zakon o socijalnoj zaštiti Brčko Distrikta, Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Porodični zakon Republike Srpske, Porodični zakon Brčko Distrikt. Međutim, ovim zakonima nisu definirane usluge koje bi bile isključivo namijenjene mladima koji izlaze iz brige, ali sadrže neke odredbe koje se na njih mogu primijeniti (Korak u budućnost..., 2011). Iako su zakoni koji reguliraju oblast socijalne i dječije zaštite u BiH brojni, ipak ne postoje minimalni standardi zaštite djece i porodice ujednačeni na nivou države.

U Republici Srpskoj postoje minimalni standardi zaštite djece utvrđeni na entitetskom nivou koji se sprovode u skladu sa Zakonom o dječijoj zaštiti RS, dok je u Federaciji BiH jedan od najvažnijih strateških dokumenata **Dokument politika zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u BiH 2006-2016** (2008).

Njegov značaj je tim veći što naglašava nužnost pripreme i osposobljavanje mladih

koji izlaze iz brige za samostalan život, ali i obavezu da centri za socijalni rad, kao neposredni akteri u socijalnoj zaštiti i zbrinjavanju djece i mladih bez roditeljskog staranja u lokalnoj zajednici, imaju plan zaštite za svaku mladu osobu kojoj, zajedno sa stručnjacima iz relevantnih oblasti, pružaju adekvatnu podršku i pomoć u socijalnom uključivanju mladih (Dokument politika zaštite djece..., 2008) te preduprijeđe njihovu socijalnu izolaciju.

Zakon o mladima Federacije BiH (2010) je značajan dokument koji se bavi pravima mladih, ali istovremeno poziva na asocijalnu participaciju u lokalnoj zajednici naročito kroz udruživanje i zajedničko djelovanje. U tom procesu garantira zaštitu i poštivanje osnovnih ljudskih prava. Naime, u Članu 1 navodi se da se institucionalno organizovana briga o mladima, omladinsko udruživanje i

učestvovanje mladih na svim nivoima odlučivanja zasniva na principima poštivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, na poštivanju ustavnog poretka, zakona i međunarodnog prava te izgradnji demokratskih institucija zasnovanih na političkom pluralizmu i uspostavi vladavine prava, kao i upražnjavanju međunarodno-pravnih standarda i najbolje međunarodne prakse u pogledu mladih i rada s mladima sa ciljem doprinosa ispunjenju uvjeta za priključenje Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji (Zakon o mladima FBiH, 2010).

Iako postoje brojne pretpostavke za zaštitu i ostvarivanje prava mladih bez roditeljskog staranja, oni se i dalje svrstavaju u jednu od marginaliziranih skupina koja nerijetko podliježe rizicima socijalnog isključivanja.

6. Mehanizmi podrške socijalnoj inkluziji mladih koji izlaze iz brige: zagovaranje, lobiranje i umrežavanje

Socijalna inkluzija, kao proces koji omogućava da osobe i društvene grupe koje su u riziku od siromaštva i društvene isključenosti dobiju mogućnost i sredstva koja su neophodna za punu participaciju u ekonomskom, pravno-političkom, društvenom i kulturnom životu, ali i dostizanju životnog standarda i blagostanja, koji se smatraju prihvatljivim u društvu u kojem žive, odgovor je na potrebe društva i aktuelnog problema socijalne isključenosti koji je prisutan u svim zemljama neovisno o stepenu razvijenosti. Socijalna inkluzija osigurava veće učešće građana u donošenju odluka, što utiče na njihove živote i ostvarivanje osnovnih prava i sloboda, koja osigurava egzistenciju i socijalno blagostanje.

U zemljama gdje je demokratija značajno razvijena tradicionalna je praksa da kroz razne inicijative i organizacije u zakonodavnom procesu građani učestvuju u procesu kreiranja javnih politika. Kako sama demokratija predstavlja proces tako i sve veći broj zemalja uvodi nove mehanizme učešća građana u zakonodavnom postupku. Učešće građana u zakonodavnom postupku zapravo ne predstavlja posebno ustavno pravo, već se radi o praksi koja se izvodi iz ustavnih prava značajnih za javno zagovaranje: slobode govora, prava na pristup informacijama od javnog značaja i prava na peticiju organima vlasti (Todorović).⁶

Kada je riječ o Bosni i Hercegovini, analize pokazuju da je ustavnopravni okvir za javno zagovaranje uglavnom u suglasju sa međunarodnim standardima i dobrom

uporednom praksom. Naime, ističe se važnost ljudskih prava u otvorenom i demokratskom društvu zasnovanom na načelu vladavine prava, a omogućava se i neposredna primjena ustavnih prava, uključujući i ona koja su od posebnog značaja za javno zagovaranje: slobodu govora i mišljenja, slobodu udruživanja i javnog okupljanja (ibid).

U nastavku ćemo kratko predstaviti procese za koje se smatra da imaju izuzetan značaj u promjeni politika, stavova i praksi te u tom smislu mogu biti važni mehanizmi socijalne inkluzije mladih koji izlaze iz brige.

Radi se o tri međusobno ovisna koncepta: zagovaranje, lobiranje i umrežavanje.

6. preuzeto sa: <http://primus-global.org/index.php/izdanja/item/15-javne-politike-i-zagovaranje-gradana> (posjeta 22.07.2017.)

6.1. Zagovaranje (engl. = advocacy)

Zagovaranje često poistovjeđuje sa konceptima koji imaju slične komponente kao što su informiranje, obrazovanje, komunikacija i sl. Naime, zajednički elementi svih tih koncepata mogli bi se sažeti u sljedećem: svi su strategije za promociju promjene; najuspješniji su kada su sistemski planirani i svi uključuju identifikaciju ciljane publike i kreiranje poruke prema njoj. Međutim, javno zagovaranje se od ostalih navedenih razlikuje po tome što uvijek nastoji da mijenja politiku ili program i što je proces javnog zagovaranja okončan onda kada donosioci odluke preduzmu propisanu političku akciju (Todorović).⁷

Formalne i neformalne grupe građana udružuju se radi ostvarivanja zajedničkih ciljeva usmjerenih na unapređenje kvalitete života. Za promjenu politike, stavova i prakse odnosno zagovaranje, potrebno je *prepoznavanje problema, iznalaženje rješenja i zagovaranje*.

Dok se identifikacija problema i iznalaženje rješenja već dugo koriste za promoviranje promjena, potreba za **sistematskim akcijama zagovaranja** bila je zanemarivana (Bradvić i Alić, 2001), iako je njegova uloga u postizanju društvenih promjena ključna. Naime, zagovarati znači govoriti u nečije ime kako bi se prevazišli zajednički i opći problemi. Sastoji se iz niza aktivnosti koje se poduzimaju sa ciljem promjene politike, stavova i prakse. Kao takav, usko je povezan sa temeljnim ljudskim pravima. Sa jedne strane podrazumijeva pretpostavku da je pravo na slobodu govora i udruživanja ispunjeno, dok se sa druge strane zagovaranjem zahtijeva da određena ljudska prava odnosno prava marginaliziranih

skupina budu poštovana i ispunjena.

Jedna od obuhvatnijih definicija zagovaranja upravo naglašava nužnost promjena sa ciljem pravednije raspodjele moći i dobara kako bi se marginaliziranim skupinama (u našem slučaju mladima koji izlaze iz brige) obezbijedilo ostvarivanje prava:

*"Javno zastupanje predstavlja proces djelovanja (a ne jednokratnu aktivnost) sa ciljem postizanja poželjnih promjena u društvu kako bi odnosi moći i raspodjela dobara postali demokratičniji i pravedniji sa ciljem da se marginaliziranim skupinama osigura prostor i uloga u javnom odlučivanju."*⁸

Navedena definicija naglašava i da je zagovaranje *proces djelovanja* a ne trenutna aktivnost što ukazuje na njegovu dinamičnost i težnju ka promjenama.

Zagovaranje pretpostavlja i izuzetno razvijene komunikacijske vještine te umijeće njihove primjene:

*"Javno zagovaranje je proces djelovanja na donosiocima odluka korištenjem najefektivnijih komunikacijskih vještina i najpropusnijih komunikacijskih kanala."*⁹

Zagovaranje podrazumijeva aktivan odnos spram ideje predlažući adekvatna rješenja.

*"Javno zastupanje je proces kojim predstavljamo svoje ideje i predloženim rješenjima utičemo na donosiocima odluka."*¹⁰

7. preuzeto sa: <http://primus-global.org/index.php/izdanja/item/15-javne-politike-i-zagovaranje-gradana> (posjeta 22.07.2017.)

8. preuzeto sa: <http://protectionline.org/files/2012/08/Advocacy-Building-Skills-for-NGO-Leaders.pdf> (posjeta 11.07.2017.)

9. dostupno na: <http://ef.sve-mo.ba/sites/default/files/nastavni-materijali/javno%20zagovaranje.pdf> (posjeta 11.07.2017.)

10. ibid

Imajući u vidu navedene definicije zagovaranja, ističemo najznačajnije karakteristike zagovaranja te pretpostavke njegove realizacije:

- usmjereno na promjene
- traži strpljenje, požrtvovanost, timski rad, fleksibilnost, otvorenost i uspješnu komunikaciju
- upoznatost sa problemom i sa procesom donošenja odluka
- vještine komuniciranja
- etičnost.

Dakle, zagovaranje je dinamičan proces koji podrazumijeva *aktivno djelovanje* i *činjenje* u smislu iznalaženja prijedloga i rješenja za određene društvene probleme uglavnom u oblasti temeljnih ljudskih prava. Štaviše, zastupanje i aktivitet se međusobno isprepliću kao što je prikazano na slici 1.

Diseminacijske aktivnosti (lokalne vlasti, zajednica i dr.)

Aktivnosti koje se realiziraju tokom zagovaranja provode se svrsishodno i planski.

Govorimo o dinamici procesa zagovaranja koja se odvija u nekoliko faza:

-
1. Identifikacija problema
  2. Odabir i prijedlog rješenja
  3. Izgradnja političke volje (izgradnja koalicije, prenošenje poruka, susreti sa donosiocima odluka, uticanje na stavove javnosti)
  4. Djelovanje (pravovremeno i ekspeditivno)
  5. Evaluacija

Evaluacija kao posljednja faza zagovaranja ne podrazumijeva završetak cjelokupnog procesa već analizu i provjeru rezultata i postignuća u odnosu na postavljene problem i predložena rješenja. Na osnovu evaluacijskih podataka iznova identificiramo probleme i u skladu s tim djelujemo. Faze zagovaranja upućuju na to da se radi o cikličnom procesu koji ne jenjava sve dok postoji potreba za izmjenom stavova, politika i praksi u oblasti ljudskih prava.

Prije nego zastupanje počne, potrebno je **definirati cilj**. Pri tome je važno voditi računa o pitanjima koja slijede:

- 1) Je li cilj jasno definiran i operacionaliziran?
- 2) Da li se cilj jasno podudara sa vizijom zastupanja?
- 3) Je li cilj dostižan?
- 4) Može li cilj okupiti zajedno različite grupe i stvoriti uspješnu koaliciju?

Za realizaciju cilja potrebno je poznavati: strukturu, nadležnost, veze, moć, ograničenja i uticaje. U kontekstu Bosne i Hercegovine posebno je važno spoznati strukturu i nadležnosti s obzirom na specifično državno uređenje te podjelu vlasti na entitetsku, kantonalnu, Distrikta Brčko te, u odnosu na specifičnu oblast, i općinsku. Razumijevanje ograničenja i moći znači i definiranje jasnog i ostvarivog cilja kao i realna očekivanja od samog procesa zagovaranja. Od posebnog značaja je i poznavanje ljudi koji mogu znatno uticati na iznošenje prijedloga i rješenja lokalnoj zajednici kao i na mogućnost njihove realizacije. Primjena tih poznanstava u procesu zagovaranja zove se lobiranje.

6.2. Lobiranje (engl. = lobbying)

Lobiranje je svaki pokušaj, bilo pojedinca ili interesnih grupa, da se utiče na donosiocce odluka.¹¹ Označava način zastupanja interesa u politici, u izvršnoj i zakonodavnoj vlasti te uticaj kroz lične kontakte na javno mnijenje.

Lobiranje podrazumijeva pismeno i usmeno komuniciranje sa ciljem ubjeđivanja ljudi, koji su na određenim pozicijama moći, da istu iskoriste za određene akcije. Akcije su uglavnom usmjerene na realizaciju prijedloga i rješenja ponuđenih u procesu zagovaranja a u odnosu na identificirani problem. Za lobiranje je potrebna vještina ubjeđivanja. S obzirom na ograničenja na koje se općenito nailazi u procesu zagovaranja te njegovo trajanje, i samo lobiranje je dugotrajan proces.

Očito je da se zagovaranje i lobiranje međusobno isprepliču odnosno da zagovaranje podrazumijeva lobiranje (slika 2).

Slika 2 također ilustrira cikličnost procesa zagovaranja, koji, i nakon usvajanja izmijenjene politike/prakse/stavova te nadgledanja istog, nastavlja sa prepoznavanjem nedostataka rješenja i potreba za novom akcijom ili politikom. Tako kontinuirana evaluacija i težnja ka društvenim promjenama ka boljem može polučiti i značajne praktične rezultate.

Lobiranje može biti direktno i indirektno. U tehnike direktnog lobiranja ubrajamo: telefonske razgovore, pisanje pisama i dopisa, direktne/face to face kontakte, sastanke sa donosiocima odluka, mobilizaciju "elita" (predsjednika udruženja, direktora i sl.), prikupljanje donacija, humanitarna događanja, lokalna događanja, proslave i dr. Tehnike indirektnog lobiranja, pak, uključuju konferencije, okrugle stolove, koktele, press konferencije a odvija se i posredstvom udruženja, komora te asocijacija.¹³

Za pozitivne ishode zagovaranja i lobiranja nužno je uključiti pojedince i/ili grupe ljudi koji će tvoriti mrežu istomišljenika sa zajedničkim ciljem udruživanja.

11. dostupno na: <https://www.britannica.com/topic/lobbying> (posjeta 22.07.2017.)

12. preuzeto sa: <http://primus-global.org/index.php/izdanja/item/15-javne-politike-i-zagovaranje-gradana> (posjeta 22.07.2017.)

13. dostupno na: http://supportapprenticeships.eu/wp-content/uploads/2016/12/Prezentacija_EP4A_-_predavanje-Lobiranje-i-javno-zagovaranje-17.5.2017..pdf (posjeta 24.07.2017)

6.3. Umrežavanje (engl. = networking)

Umrežavanje predstavlja važnu tehniku zagovaranja društvenih tema. Kako bi se podigla svijest javnosti o namjerama i ciljevima akcije i zagovaranja potrebno je imati pristalice, koji dijele slične ili iste stavove, gledišta, ideje i težnje ka promjenama.

Dakle, umrežavanje znači stvaranje zajednice istomišljenika ili povezivanje određene skupine ljudi, saveznika koji neformalno mogu doprinijeti procesu zagovaranja.

Brojni kontakti ostvareni u procesu umrežavanja mogu podići kredibilitet ideji za koju se zalaže.

Ti kontakti mogu biti druge organizacije angažirane na sličnoj vrsti posla, novinari, akademski građani, ključne osobe za oblast na kojoj radite, ljudi uključeni u formiranje politika i stavova i dr. (Bradvić i Alić, 2001).

Mrežu, dakle, čine pojedinci ili grupe udruženi u strukturiranu grupu. Takvo udruživanje može biti značajno u protoku informacija o novim dešavanjima, doprinijeti razmjeni iskustava i znanja u odnosu na određeni problem te mogućnost anticipacije eventualnih teškoća u procesu njegovog rješavanja.

Umrežavanje omogućava i delegiranje zadataka čime se proces zagovaranja racionalizira. Međutim, važno je napomenuti da je za udruživanje pojedinaca i grupa potrebno kreirati i strategiju kojom bi se mogle steći simpatije onih za koje se vjeruje da mogu biti od vitalnog značaja (ibid).

Važno je i naglasiti da je umrežavanje dvosmjernan proces: nije riječ samo o tome šta mi možemo dobiti ili postići. Još je bitnije to koliko mi možemo učiniti za druge, odnosno koliko mi možemo dati.

6.4. Mladi koji izlaze iz brige u BiH: zagovarajmo, lobirajmo i umrežimo se!

Mladi koji izlaze iz brige, kao što smo ranije istakli, spadaju u jednu od marginaliziranih skupina u Bosni i Hercegovini. Oni se suočavaju sa znatno većim preprekama u procesu osamostaljivanja/prelaska u svijet odraslih u odnosu na vršnjake tipične populacije.

U jednom od prethodnih pogavlja smo kratko predstavili neke, iako manjkave, zakone koji se bave pravima mladih u brizi i onih koji je napuštaju, kako bismo ukazali na zakonske pretpostavke nužne i potrebne za proces zagovaranja odnosno promjenu politika, stavova i praksi kada govorimo o ovoj populaciji.¹⁴

Možemo reći da su mladi općenito u Bosni i Hercegovini na margini društva. Prema podacima Svjetske banke stopa nezaposlenosti mladih (15–24) u BiH za 2014. godinu iznosila je 57,5 % dok je stopa nezaposlenosti odraslih iznosila 27,5 %.

Evidentno je da je omjer stope nezaposlenosti mladih naspram stope nezaposlenosti odraslih (25+) veći od dva, što u suštini znači da na svaku nezaposlenu odraslu osobu dolaze više od dvije nezaposlene mlade osobe (Halimić, 2016).

Budući da je nezaposlenost jedna od dimenzija usljed koje pojedinci ili skupine bivaju socijalno isključeni, sasvim je opravdano govoriti o zabrinjavajućem statusu mladih u BiH.

Iako postoje zakonska uporišta kojima su prava mladih zagarantirana, u praksi se dešavaju brojni propusti.

Stoga je značajno ukazivati ne samo na prava mladih u procesu socijalne participacije, već i na njihove obaveze.

Tako Član 7 Zakona o mladima FBiH (2010) ističe sljedeće obaveze mladih:

1. da aktivno djeluju na jačanju svojih sposobnosti, na svom obrazovanju te na razvoju integriteta vlastite ličnosti;
2. da aktivno doprinose izgradnji i njegovanju društvenih vrijednosti te razvoju svoje zajednice;
3. da poštuju i zagovaraju vrijednosti mira i

tolerancije u komunikaciji sa svim ljudima i ne diskriminišu ih po bilo kom osnovu;

4. da izražavaju solidarnost i posebnu brigu prema mlađim i starijim licima, licima sa posebnim potrebama, pripadnicima nacionalnih manjina, marginaliziranim grupama i pojedincima, pripadnicima konstitutivnih naroda i ostalih koji predstavljaju brojčanu manjinu u lokalnoj zajednici gdje žive i rade te prema drugim licima koja imaju potrebu za solidarnošću i razumijevanjem od svojih sugrađana/ki;
5. da unapređuju sredinu u kojoj žive.

Iz navedenog proizlazi da ni sama uloga mladih u društvu ne smije biti pasivna kako u smislu vlastitog razvoja i jačanja integriteta, tako i u odnosu spram društvene zajednice i njenih članova.

Platforma, koju je moguće koristiti za ostvarivanje prava ali i ispunjenje obaveza mladih, bit će utemeljena upravo kroz projekat *Glasovi mladih koji izlaze iz brige u BiH* . Projekat predstavlja značajnu inicijativu za unapređenje statusa mladih ne samo ove kategorije već i svih drugih marginaliziranih. Temeljni ishod Projekta, koji se ogleda u osnovanoj mreži mladih ljudi različitog porijekla i partnera iz lokalne zajednice, daje šansu aktivnom učešću mladih u kreiranju novih politika i praksi usmjerenih ka njihovom osnaživanju i zapošljavanju. Dakle, Mreža se može shvatiti kao značajno tijelo preko kojeg mladi mogu zagovarati i lobirati za unapređenje njihovog socijalnog statusa. Stoga je izuzetno važno mobilizirati mlade (koji izlaze iz brige) i podržati ih kako u procesu umrežavanja tako i u procesu zagovaranja i lobiranja.

Jedna od aktivnosti u tom smislu jeste i saslušati glasove mladih odnosno uvažiti njihove potrebe i očekivanja.

U nastavku su predstavljeni kvalitativni rezultati istraživanja.

14. Ovaj dokument nije obuhvatio sve zakone koji tretiraju probleme mladih općenito na prostoru Bosne i Hercegovine, ali se podrazumijeva da se prava i obaveze propisane postojećim zakonskim aktima odnose na sve mlade ljude od 18 do 30 godina starosti neovisno o socijalnom, ekonomskom statusu ili nekoj drugoj pripadnosti pa tako i na mlade koji izlaze iz brige.

7. Rezultati istraživanja

Rezultati istraživanja su podijeljeni u dva dijela. Prvi dio se dnosi na analizu podataka prikupljenih tokom susreta realiziranih na pet lokacija u Bosni i Hercegovini, kojima su prisustvovali mladi koji izlaze iz brige, mladi volonteri ali i predstavnici lokalne zajednice te nevladinog sektora. S obzirom na ukazanu potrebu da se glasovi mladih čuju i neovisno o prisustvu drugih aktera relevantnih za ostvarivanje njihovih prava i ispunjavanje obaveza, održana je i jedna fokus grupa isključivo sa populacijom mladih, što čini sadržaj drugog dijela analize rezultata istraživanja.

7.1. Percepcija socijalnog uključivanja mladih koji izlaze iz brige

Kako je obrazloženo u metodološkom dijelu, jedan od ciljeva istraživanja odnosio se na ispitivanje socijalne percepcije o statusu i problemima sa kojima se susreću mladi u procesu osamostaljivanja odnosno pri izlasku iz brige. Definirana su pitanja od značaja i kategorizirana u sljedeća područja:

- razumijevanje pojma osamostaljivanje mladih u kontekstu socijalne participacije;
- informiranost mladih koji izlaze iz brige o temeljnim ljudskim pravima te mehanizmima njihovog ostvarivanja;
- potrebe mladih za insitucionalnom podrškom po izlasku iz brige;
- socijalna prihvaćenost mladih iz brige: stereotipi i predrasude.

7.1.1. Razumijevanje pojma osamostaljivanja mladih u kontekstu socijalne participacije

Termin osamostaljivanje mladih, kao krajnji cilj rada sa mladima (koji izlaze iz brige), tvori brojne dileme među stručnjacima ove oblasti. Naime, "osamostaljivanje" ima u sebi riječ „sam“ koja implicira da bi se mladi trebali brinuti sami o sebi. Poruka koju ova riječ šalje jeste da biti samostalan znači „sve raditi sam“ te da ukoliko se traži pomoć znači da samostalnost nije ostvarena.

Posljedica toga je da mladi ne znaju i ne žele tražiti pomoć kad im je ona potrebna (Kusturin, 2013: 13). Stoga se općenito teži ka tome da se rad sa mladima koji izlaze iz brige terminološki više usmjerava ka razvoju suživota u zajednici, a manje u smjeru osamostaljivanja (ibid).

Imajući u vidu postojeće dileme, u našem istraživanju pitali smo se o razumijevanju navedenog pojma kako od strane mladih tako i od predstavnika socijalne zajednice.

Mladi, općenito, pojam osamostaljivanje razumijevaju kao preuzimanje odgovornosti i obaveza u svim važnim životnim situacijama. Neki je dovode u vezu s ekonomskom neovisnošću i brigom o sebi u egzistencijalnom smislu. Međutim, zanimljivi su navodi da im osamostaljivanje znači "...buđenje, šok". Iz navedenih asocijacija je moguće uočiti da za mnoge mlade ljude izlazak iz brige jeste traumatičan trenutak u kojem se nerijetko osjećaju "samima".

Ovo ide u prilog prethodnom teorijskom razmatranju pojma osamostaljivanje i opasnosti koje ono sobom nosi. Još jedna potvrda da mladima i po izlasku iz brige

pomoć odraslih i dalje treba jesu izjave mladih koji naglašavaju važnost podrške tokom zbrinjavanja, u procesu izlaska iz brige i nakon što isti nastupi.

Sa druge strane, "odrasli" ispitanici (predstavnici lokalne vlasti, NVO i dr.) osamostaljivanje vide kao proces u kojem se mladi trebaju oslanjati isključivo na sebe, svoje potencijale i mogućnosti a to uglavnom ovisi o samoj pripremi, individualnim osobinama, različitim životnim okolnostima i dr. Pri tome se preporučuje obuka i usavršavanje profesionalaca za intenziviranje i unapređenje rada na pripremi mladih za izlazak iz brige.

Evidentno je da mladi (koji izlaze iz brige) i "odrasli" (predstavnici lokalne vlasti, NVO i dr.) različito razumijevaju i percipiraju pojam osamostaljivanje i samostalnost.

Imajući u vidu potrebu za rekonceptualizacijom navedenog termina u radu sa mladima u brizi, smatramo da je isto potrebno aktualizirati tokom boravka mladih u brizi kao i tokom pripreme za izlazak koja se paralelno odvija.

Mlade je potrebno osnaživati podrškom u procesu osamostaljivanja šaljući poruku da traženje pomoći ne negira samostalnost.

7.1.2. Informiranost mladih koji izlaze iz brige o temeljnim ljudskim pravima te mehanizmima njihovog ostvarivanja

Na pitanja o informiranosti mladih o temeljnim ljudskim pravima i mehanizmima preko kojih ih je moguće ostvariti i mladi i partneri/predstavnici lokalne zajednice odgovarali su jednako. Naime, obje grupe se slažu da mladi općenito nisu upoznati sa sistemom ljudskih prava, načinima i instrumentima njihovog ostvarivanja.

Njihovo znanje o navedenoj tematici svodi se na informacije koje dobivaju tokom formalnog školovanja što nije dovoljno za praktično djelovanje. Također se smatra da postoje i znatne razlike u poznavanju prava u odnosu na sredinu iz koje mladi dolaze. Tako se navodi da mladi u ruralnoj sredini imaju skromnija znanja odnosno ograničen pristup informacijama za razliku od mladih iz gradske sredine.

Informiranost mladih o vlastitim pravima ovisi i o motiviranosti pojedinca te o trenutnoj potrebi.

“Poznavanje prava mladih je slabo. Uglavnom se zahtijevaju upute od starijih samo u onim trenucima kada je poznavanje navedenog potrebno za ključne i nužne korake u životu.”

Učesnica fokus grupe, Mostar, 09.05.2017.

Proporcionalno percipiranoj neinformiranosti mladih o njihovim pravima, smatra se da nisu spremni ući u proces zagovaranja. Spremnost se ogleda u stečenom znanju i kompetencijama potrebnim za zastupanje prava mladih, ali i u voljnom aspektu. Naime, navodi se da manji broj pojedinaca jeste spremno iznijeti leaderske pozicije prilikom pokretanja zagovaračkih aktivnosti, dok je veliki dio pasivnih mladi koji to ne žele.

Zanimljivo je istaći da mladi uz koncept prava vežu i obaveze koje iz njih proizlaze. To je ohrabrujuće u smislu preuzimanja odgovornosti i aktivne uloge spram institucija koje obezbjeđuju pristup određenim pravima.

7.1.3. Očekivanja i potrebe mladih za insitucionalnom podrškom po izlasku iz brige

Institucionalna podrška mladima koji izlaze iz brige neophodna je u procesu socijalnog uključivanja.

Mladi su naveli da po izlasku iz brige podršku i pomoć i dalje dobivaju od institucije zbrinjavanja¹³, nevladinih organizacija te sporadično od centara za socijalni rad. Iskazuju potpuno nepovjerenje prema institucijama vlasti koje bi se trebale baviti problemom socijalne inkluzije mladih uopće. Stoga smatraju da je potrebno jačati socijalnu politiku, ali i njenu adekvatnu primjenu sa posebnim naglaskom na djecu bez roditeljskog staranja. Ipak najveća očekivanja i potrebe za podrškom imaju spram centara za socijalni rad što nije iznenađujuće s obzirom da oni predstavljaju najdirektniju provedbu socijalne brige i zaštite.

Ističu snažnu potrebu za psiho - socijalnom podrškom i savjetodavnim radom u funkciji individualnog razvoja, jačanja ličnih kompetencija i osnaživanja za socijalnu participaciju.

Jednaka očekivanja i potrebe mladih za institucionalnom podrškom po izlasku iz brige prepoznaju i “odrasli” ispitanici.

13. Ovdje se konkretno radi o SOS Dječijem selu koji je po svojim uslugama specifičan i blizak obiteljskom okruženju, ali nemamo informaciju da je to slučaj s ostalim oblicima alternativnog zbrinjavanja.

7.1.4. Socijalna prihvaćenost mladih iz brige: stereotipi i predrasude

Na pitanje o socijalnoj prihvaćenosti mladih iz brige odnosno predrasuda koje eventualno se javljaju spram njih, postoji slaganje u odgovorima svih ispitanika.

Naime, smatra se da je naše društvo općenito opterećeno predrasudama i stereotipima prema drugom i drugačijem pa tako i prema mladima koji su koristili neki od oblika alternativne brige što nerijetko rezultira neprihvaćanjem pa čak i odbijanjem u različitim socijalnim situacijama.

“Mladi koji su različiti ili imaju drugačiji background su prividno prihvaćeni, jer se prividno sve implementira kao da je ok mada se osjeti prisustvo predrasuda što u nekoj fazi ispliva na površinu ili eskalira nekim problemom.”

Učesnici fokus grupe, Tuzla, 22.06.2017.

Kako su predrasude zapravo socijalni stavovi koji znače sud bez dovoljno informacija ili znanja i kod kojih je očigledan nedostatak opravdanosti i logičke osnove, valja promišljati o promicanju interkulturalnog odgoja i obrazovanja u svim sferama života. To bi za cilj imalo razumijevanje različitosti koje proizlaze iz različitih kultura u najširem smislu kako smo ranije objasnili, poticanje uzajamnog poštovanja i razumijevanja te uvažavanje individualnih potreba. Time bi se dao značajan doprinos preveniranju nastanka predrasuda i diskriminirajućeg ponašanja prema drugom i drugačijem. Osim toga, nerijetka je pojava da se skupine ili pojedinci, pripadnici marginaliziranih društvenih kategorija, stide ili djelomično prikrivaju identitet. Tako su i mladi iz alternativne brige, u želji i nastojanjima da budu prihvaćeni od strane drugih, katkad skloni i prikrivati vlastito socijalno porijeklo i

prilagođavati se “poželjnim” okvirima društvene zajednice.

“Mladi koji izlaze iz brige nisu prihvaćeni u sredini koja ih okružuje. Samostalno se moraju prilagoditi okruženju.”

Učesnik fokus grupe, Srebrenica, 23.05.2017.

Zanimljiva rasprava vodila se na temu pozitivne diskriminacije u smislu obezbjeđivanja beneficija mladima iz brige u odnosu na druge a u oblasti obrazovanja, zapošljavanja i sl.

Mišljenja su bila podijeljena i kretala su se od potpune podrške do apsolutnog neslaganja. Jedni su smatrali da potvrda kojom se svjedoči o djetetu bez roditeljskog staranja treba da doprinese socijalnom uključivanju, dok su drugi tvrdili da se na ovaj način razlike po ovoj osnovi intenziviraju kao i eventualni jaz među pripadnicima različitih skupina (djeca bez roditeljskog staranja vs. djeca sa oba roditelja i sl.).

Imajući u vidu odgovore svih učesnika fokus grupa, sasvim je jasno da predrasude i stereotipi prema mladima koji izlaze iz brige postoje i da mogu biti značajna barijera njihovom socijalnom uključivanju, naročito u oblasti obrazovanja, zapošljavanja.

S tim u vezi je potrebno promišljati o aktivnostima usmjerenim ka informiranju šire javnosti i podizanju svijesti o mogućnostima i potrebama socijalne participacije mladih neovisno o njihovom socijalnom porijeklu.

U navedenom procesu značajnu ulogu i podršku može obezbijediti upravo formalna Mreža mladih utemeljena projektom Glasovi mladih koji izlaze iz brige u BiH.

7.2. Glasovi mladih (koji izlaze iz brige) - stanje i potrebe

Sa ciljem uvažavanja glavnog principa projekta Glasovi mladih koji izlaze iz brige u BiH a koji podrazumijeva da je nužno slušati mlade i čuti njihova promišljanja, probleme i potrebe, realizirana je fokus grupa čiji su učesnici bili isključivo mladi i to mladi koji izlaze/su izašli iz brige i mladi volonteri koji na različite načine daju podršku socijalnoj participaciji djeci i mladima iz alternativne brige.

Govoreći o problemima i potrebama mladih koji izlaze iz brige, svi odgovori se mogu svrstati u sljedeća područja:

- Priprema mladih za osamostaljivanje za vrijeme alternativne brige
- Izlazak iz brige
- Znanje i iskustva mladih o/u procesu zagovaranja

7.2.1. Priprema mladih za osamostaljivanje za vrijeme alternativne brige

Priprema mladih za samostalan život po izlasku iz brige trebala bi započeti samim smještanjem u alternativnu brigu i trajati do momenta njenog napuštanja. To je definirano i Standardima brige o djeci bez roditeljskog staranja u EU.

Kako smo ranije naveli, izlazak iz brige je za mlade vrlo stresan iako su trenutka napuštanja brige svjesni mnogo prije nego on nastupi. "Šok, buđenje...", kako ga još nazivaju, za njih znači gubitak podrške i nerijetko prepuštenost samih sebi.

Kada je riječ o pripremi za ono što slijedi po izlasku iz brige, mladi navode da su iskusili i učestvovali u edukacijama različitog tipa. One se uglavnom odnose na sljedeće: raspolaganje novcem, odnosi sa javnošću, traženje posla, pisanje biografije, predstavljanje potencijalnom poslodavcu te mnoge druge. Ističu značajnu podršku nevladinog sektora u procesu pripreme, ali i mogućnost korištenja usluga centara za socijalni rad dok smatraju da bi obrazovne institucije na svim nivoima trebale postati važniji partneri u pripremi mladih za socijalno uključivanje. Međutim, navode i da sama priprema znatno ovisi o individualnom angažmanu mlade osobe te spremnosti na promjenu i učenje.

7.2.2. Izlazak iz brige

Izlazak iz brige za mlade znači hvatanje u koštac sa brojnim izazovima socijalne participacije, ostvarivanja prava i preuzimanja odgovornosti vlastitog djelovanja.

U tom procesu nailaze na teškoće sa kojima se mnogi teško nose: stereotipi i predrasude, nemogućnost pronalaska posla odnosno upisa na visokoškolsku instituciju, smještaj i sl. Sve ove barijere praćene su osjećajem nesigurnosti, napuštenosti, usamljenosti.

“Kad mladi izađu iz brige... to je velik stres kojeg samo može razumjeti neko ko je to prošao. Mladima koji izlaze iz brige potrebna je psihološka podrška u tom procesu.”

“Odgajatelji bi trebali ostati u kontaktu sa mladima koji izlaze iz brige a ne samo da zovu na neka formalna druženja. Ok je to, ali ... ne znam je li profesionalno, ali trebaju se javiti, ostati u kontaktu.”

Mladi koji su izašli iz brige, Sarajevo, 13.07.2017.

Navedene izjave mladih koji su izašli iz brige pokazuju koliko su snažne njihove potrebe za sigurnošću i pripadanjem i po izlasku iz brige. Važno je napomenuti da se upravo potreba za psiho - socijalnomom podrškom i savjetodavnim radom po izlasku iz brige isticala kao najvažnija tokom svih susreta i održanih fokus grupa. Velika očekivanja u tom smislu imaju od institucija u kojima su bili zbrinuti (u ovom slučaju riječ je o SOS Dječijem selu), ali i od centara za socijalni rad što je sasvim opravdano s obzirom da su to institucije koje

najdirektnije učestvuju u cijelom procesu zbrinjavanja djece u alternativnom smještaju te, u skladu s tim, u njih imaju najviše povjerenja.

Još jedan vrlo značajan problem kojeg iznose mladi jeste nemogućnost pronalaska posla. Kako je nezaposlenost generalno problem mladih u Bosni i Hercegovini neovisno kojoj kategoriji pripadaju, ne čudi da ovo egzistencijalno pitanje brine i mlade po izlasku iz brige. Smatraju da bi ih bilo potrebno podržati u u procesu zapošljavanja te da bi i zakonska regulativa trebala biti naklonjena ovoj populaciji.

Oprečna mišljenja o pozitivnoj diskriminaciji ovdje su se javila kao što je to bio slučaj u prethodno realiziranim fokus grupama.

Neki smatraju da je to ponovno etiketiranje i segregacija dok drugi misle da je takva vrsta podrške potrebna.

Svi su se, pak, složili da je nužno organizirano i zajedničko djelovanje sa ciljem podrške socijalnoj inkluziji mladih (koji izlaze iz brige).

7.2.3. Znanje i iskustva mladih o/u procesu zagovaranja

Znanje mladih i razumijevanje koncepta zagovaranja je općenito vrlo skromno pa tako i njihova iskustva koja se odnose na planirano, organizirano i zajedničko djelovanje u pravcu ostvarivanja prava u određenoj oblasti.

“Učestvovali smo u nekim kampanjama, ali uglavnom u saradnji sa nekim organizacijama vezano za konkretan problem. Nismo se baš bavili problemima mladih ove kategorije.”

Učesnica fokus grupe, Sarajevo, 13.07.2017.

Mladi navode da su imali priliku učestvovati na konferencijama, seminarima, radionicama i drugim oblicima neformalnog obrazovanja. To je vrlo poticajno s obzirom da mladi iskazuju spremnost da uče i usavršavaju se te da upravo neformalno obrazovanje ima snažnu dopunsku a ponekad i kompetencijsku ulogu u odnosu na formalno obrazovanje.

Međutim, kada govore o ishodima oni se uglavnom odnose na informiranost o određenoj problematici dok sama primjena stečenog znanja izostaje.

“Svaki seminar je koristan i nauči se nešto, ali rijetko kad mladi nastave sa tim aktivnostima. A zašto? Zato što je mlade potrebno poticati. Ja sam prošao brdo edukacija, ali ... te organizacije nas moraju uključivati i dati priliku da nešto uradimo.”

Učesnik fokus grupe, Sarajevo, 13.07.2017.

Mladi su spremni upustiti se u zagovaranje uz pretpostavku da ih se kontinuirano osposobljava, podržava i motivira u tom procesu. Očekuju individualnu pomoć, ali i od svih relevantnih državnih institucija (ministarstva, centri za socijalni rad, biro/službe za zapošljavanje i dr.), nevladinog sektora te svih organizacija koje se bave mladima.

Mrežu koju će iznjedriti projekat Glasovi mladih koji izlaze iz brige u BiH vide kao značajan oslonac i bazu u nastojanjima da se njihov glas čuje i unaprijedi socijalni status.

8. Zaključci i preporuke

Glasovi mladih u Bosni i Hercegovini općenito se slabo slušaju. Razlozi su višestruki. Vlast i državne institucije nisu zainteresirane za probleme mladih niti spremne za poduzimanje konkretnih akcija sa ciljem unapređenja njihovog socijalnog statusa. Mladi, pak, postaju inertniji i potpuno pasivni u društvenim zbivanjima usljed akumuliranog nepovjerenja spram državnog aparata. Alarmantni podaci o nezaposlenosti mladih i njihovom napuštanju Bosne i Hercegovine ukazuju na potrebu za nužnim akcijama osnaživanja i investiranja u mlade. Brojne strategije Evropske unije usmjerene su na pametni, inkluzivni i održivi rast i razvoj a podrazumijevaju i mobilizaciju mladih odnosno stvaranje mogućnosti za njihovu socijalnu participaciju.

Imajući u vidu da je Bosna i Hercegovina na tragu evropske integracije, jasno je da navedene strategije moraju biti i njene vodilje u razmatranju problema i potreba mladih.

Projekat Glasovi mladih koji izlaze iz brige u BiH je inicijativa koja podržava socijalnu inkluziju mladih kroz njihovo osnaživanje i osposobljavanje za zagovaranje posredstvom mreže koja će uključiti mlade ali i druge aktere relevantne za njihovu socijalnu participaciju.

Ono što je specifično za ovaj projekat je da se bavi mladima koji izlaze iz brige, skupinom koja nerijetko podliježe rizicima socijalnog isključivanja. S obzirom da se mladi u BiH, a posebno mladi koji spadaju u marginalizirane skupine, susreću sa sličnim ili istim problemima, rezultate Projekta će biti

moguće primijeniti i na cjelokupnu populaciju mladih. Osim toga, cilj Projekta je definiran kao dugoročan jer se odnosi na socijalnu inkluziju mladih, proces koji traje i trajat će dok postoji i sama socijalna isključenost.

Dakle, ne radi se o svršenoj aktivnosti već o početku značajnog procesa mobilizacije i stvaranje platforme za zagovaranje, koja osim ljudskih podrazumijeva i materijalne odnosno finansijske resurse.

U tom procesu vrlo važnu ulogu ima Nautilus kao nevladina organizacija koja će svoje kapacitete, uz podršku SOS Dječijeg sela, staviti na raspolaganje planiranju, organizaciji i realizaciji aktivnosti kojima se promoviraju socijalna prava mladih (koji izlaze iz brige).

Realizacijom fokus grupa na pet lokacija u Bosni i Hercegovini prikupili smo značajne podatke koji se odnose na probleme mladih koji izlaze iz brige. Oni predstavljaju značajnu osnovu za promišljanja o daljnjim aktivnostima u smislu podrške mladima i njihovoj socijalnoj participaciji.

U skladu s tim, izdvojili smo i niz preporuka u čijem definiranju su doprinijeli i učesnici realiziranih fokus grupa. Važno je naglasiti da su neke od njih vrlo konkretne dok je neke potrebno operacionalizirati, neke su trenutno ostvarive a druge je potrebno valjano promisliti i strateški djelovati.

Naime, ovo su preporuke prepoznate i podržane od strane onih o kojima i za koje govorimo. U nastavku slijede preporuke, glasovi mladih (koji izlaze iz brige).

Preporuke:

- Izvršiti komparativnu analizu zakona, nacionalnih i međunarodnih, relevantnih za društveni kontekst Bosne i Hercegovine, koji se bave pravima mladih, posebno onima koji pripadaju marginaliziranim skupinama, u području socijalnog uključivanja
- U odnosu na nalaze komparativne analize zakona i primjera dobre prakse, lobirati za donošenje jedinstvenih zakona na nivou države te razviti jasne strategije sa ciljem unapređenja statusa marginaliziranih skupina mladih. Pri tome, entitetski i kantonalni zakoni moraju biti usklađeni sa državnim kako u administrativnom smislu tako i u njegovoj implementaciji
- Osnaživati mlade za aktivno učešće u promjeni prakse, politika i stavova koje se direktno ili indirektno odnose na njih
- Osposobljavati i poticati mlade na zagovaranje individualno i posredstvom zagovaračke mreže
- Kontinuirano širiti mrežu za zagovaranje prava mladih
- Mobilizirati mlade u što većem broju, posebno one koji podliježu rizicima socijalnog isključivanja
- Mobilizirati predstavnike institucija relevantnih za socijalnu participaciju mladih kako na državnom tako i na lokalnim nivoima
- Jačati saradnju sa nevladinim organizacijama koje se bave pitanjima mladih
- Upoznati širu javnost sa problemima sa kojima se suočavaju mladi koji izlaze iz brige
- Uključiti medije kao značajna sredstva informiranja
- Organizirati javne tribine, diskusije, okrugle stolove na temu problema mladih
- Planirati i realizirati aktivnosti na preveniranju i suzbijanju predrasuda i stereotipa koje su značajna barijera socijalnoj participaciji mladih koji izlaze iz brige
- Formirati centre za pružanje psihološke podrške mladima koji izlaze iz brige odnosno mobilizirati postojeće kadrovske resurse bilo pri centrima za socijalni rad, zdravstvenim ustanovama, školama ili drugim relevantnim institucijama.

9. Literatura

1. Halimić, Š. (2016): Analiza rezultata istraživanja potreba i problema mladih Kantona Sarajevo, Sarajevo, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo
2. Sujoldžić, A., Rudan, V. i De Lucia, A. (2006): Adolescencija i mentalno zdravlje, Kratki obiteljski priručnik, Zagreb, Institut za antropologiju, dostupno na: http://www.inantro.hr/admin/_upload/_files/cscamphtml/Adolescencija%20i%20mentalno%20zdravlje.pdf (posjeta 14.07.2017.)
3. Zakon o mladima Federacije BiH, Službeni list FBiH 36/10
4. EU youth strategy 2010 - 2018 - investment and empowerment, dostupno na: https://ec.europa.eu/youth/policy/youth-strategy_en
5. Piršl, E. (2011): Odgoj i obrazovanje za interkulturalnu kompetenciju, Pedagogijska istraživanja, br. 8, str. 53 - 70, dostupno na:
6. Roebeling, G. i De Vries, J. (2011): Zagovaranje i lobiranje u svrhu društvenih promjena, Sarajevo, Tehnička pomoć organizacijama civilnog društva (TACSO)
7. Bradvić, S. i Alić, D. (2001): Javno zagovaranje, Tuzla, BOSPO
8. Todorović, L.: Javne politike i zagovaranje građana, dostupno na: <http://primus-global.org/index.php/izdanja/item/15-javne-politike-i-zagovaranje-gradana> (posjeta 22.07.2017.)
9. Dokument politika zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom razdvajanja u BiH 2006-2016.
10. Kusturin, S. i sur. (2013): OkvirKO – priručnik za osnaživanje mladih u procesu izlaska iz alternativne skrbi, Zagreb, Udruga „Igra“ – za pružanje rehabilitacijsko-edukacijske i psiho-socijalno-pedagoške pomoći, SOS Dječje selo Hrvatska i Dječji dom „Maestral“
11. UN Konvencija o pravima djece (1989)
12. Ustav BiH
13. BHAS: Socijalna zaštita 2010 - 2015, tematski bilten, dostupno na: http://www.bhas.ba/tematskibilteni/TB_Socijalna%20zastita%202010
14. <http://nautilus.ba>
15. http://supportapprenticeships.eu/wp-content/uploads/2016/12/Prezentacija_EP4A_-_predavanje-Lobiranje-i-javno-zagovaranje-17.5.2017..pdf
16. <http://ef.sve-mo.ba/sites/default/files/nastavni-materijali/javno%20zagovaranje.pdf>

SOS DJEČIJA
SELA
BOSNA I HERCEGOVINA

Nijedno dijete ne treba odrastati samo

Ahmeda Muratbegovića bb
71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina

T/F: + 387 33 465 218
E: info@sos-ds.ba

www.sos-ds.ba

NAUTILUS
UDRUŽENJE
MLADIH

Semira Frašte bb
71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina

T: +387 (0)333 46 54 88
E: info@nautilus.ba

www.nautilus.ba

KINDER
PERSPECTIEF